

Aventura unui cuvânt – *cetățean*

Le destin du mot cetățean (citoyen) dans le vocabulaire politique roumain (XIX-e siècle) est au coeur de notre analyse. Emprunté du français (nous avons présenté aussi l'évolution sémantique dans la langue d'origine), il désignait au début, d'un côté, un résident d'une grande ville (cité), qui a des obligations militaires pour la défendre, et, de l'autre, un représentant de la bourgeoisie citadine. Petit à petit le sens a hasculé vers le domaine politique en faisant référence surtout à un soi-disant patriote, qui détient des droits civils et un morceau de souveraineté républicaine („les solidarités organisées”). Il ne faut pas oublier dans ce contexte le cadre sémantique où le mot s'est fait remarqué (témoignage important d'une certaine mentalité politique), celui-ci étant peuplé par quelques termes comme civil, civique, civisme, civilement, civilité, civiliser, civilisation.

Relația individ/putere în țările române comportă, într-o primă etapă, o analiză conceptuală a vocabularului social și politic din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu scopul de a identifica elementele modernității societății românești. Indiferent că este vorba de solidarități organice sau organizate, avem de-a face cu o experiență comunitară în cadrul căreia identitățile își unează trasee proprii de constituire: putem vorbi de o identitate colectivă, identitate rurală, identitate citadină, identități politice și chiar de un început de identitate civică. În fiecare din aceste tipuri regăsim o dimensiune sacră și una laică, consecință a procesului de laicizare a societății românești. Aceste identități comportă ritualuri proprii, forme de asociere proprii și, nu în ultimul rând, activități proprii. De exemplu, breslele meseriașilor sunt asociații constituite pe o legătură de solidaritate între membrii lor. În Vestul Europei scopul acestora era de a menține permanent raporturi bune în interiorul grupului astfel încât viața intimă a acestor tipuri de asocieri să fie protejată de cunoașterea publică¹.

Secolul al XIX-lea românesc poate fi considerat sursa unui proiect pedagogic ambițios – formarea cetățeanului – a cărui tentație trebuie căutată în influențele luminiilor franceze. Analiza surselor, atât a celor imprimate, cât și a celor neimprimate, confirmă ideea că nu putem vorbi de o simultaneitate a acestui fenomen în Estul și Vestul Europei, datorită unor discontinuități temporale în constituirea și evoluția solidarităților organizate². Acest studiu se va opri asupra câtorva considerații privind sensurile termenului *cetățean* în Franța și în Principatele Române, având drept reper câteva dicționare ce se găsesc la Biblioteca Academiei Române din București și la Biblioteca Națională din Paris.

În 1641, Comeille, în *Horace* (actul 1, 3, versul 266), vorbea de „bon citoyen” cu sensul de „om supus legilor”. Spre jumătatea secolului al XVIII-lea, același ter-

men era utilizat de Argenson în *Journal* pentru a desemna „un membru al Statului considerat din punct de vedere al drepturilor politice“.

Adunarea Constituantă din 1789 face distincția între cetățenii activi (cei care participau la alegeri în schimbul unei contribuții directe cu valoarea a trei zile de muncă) și cetățenii pasivi (cei excluși din sistemul electiv). Această distincție dispare după Revoluția din 10 august 1792.

Este motivul pentru care *Dictionnaire... de la France monarchique ou la France en janvier 1789*³ nu menționează prezența cuvântului *cetățean* și nici a altor termeni care ar fi putut prefigura terminologia revoluționară. Dar exista cel de *messieurs*, titlu utilizat în mod special la curtea suveranilor. Folosirea lui era cerută de ritualul social cotidian: fie pentru a oferi cuvântul persoanelor din anturajul curții, fie pentru a discuta cu o terță persoană. În aceeași epocă, titlul de *monsieur* aparținea primului frate al regelui. Atât *messieurs* cât și *monsieur* au fost aglutinate de limbajul revoluționar care propunea o altă terminologie. Ea corespundea unui nou ideal uman – cel al cetățeanului.

În Franța, republicanii secolului al XVIII-lea au suprimat termenii de „monsieur“ și „madame“, care erau considerate titluri ce nu puteau fi acordate tuturor indivizilor⁴. Aceeași sursă preciza că astfel de termeni nu mai sunt decât simple denumiri ce pot fi aplicate în Franța tuturor membrilor societății. De altminteri, *cetățean* devine un titlu onorific „pe care fiecare din noi își face o onoare din a-l revendica“⁵.

„Monsieur“ nu mai reprezenta decât o convenție banală, în timp ce „citoyen“ implica o demnitate. Cu cât era utilizat mai des, termenul de *citoyen* își amplifică valoarea. El devine o formulă de adresare, în timpul Republicii, înlocuind termenii „monsieur“ și „madame“: „Bonjour, citoyen!“, „Citoyenne, écoutez-moi!“⁶. Termenul a fost utilizat în mod frecvent până la sfârșitul Consulatului, epocă în care el a dipărut din actele publice și din limbajul oficial⁷.

Analiza acestor surse arată un aspect interesant cu privire la evoluția cuvântului *cetățean*. Există dicționare, la 1801, care nu menționează această noțiune. Este cazul dicționarului lui Mercier⁸. Ideea de *cetățean* încetase de a-și mai exercita puterea de seducție asupra unei societăți care experimentase până atunci diferite tipuri umane. Aceste modele s-au numit, pe rând, *chevalier*, *honnête homme*, *homme de cour*, *grand seigneur*, *citoyen*. La pagina 565 a celui de-al doilea volum găsim explicația verbului *néologuer*: „Employer un mot usité, comme un signe d'une idée nouvelle, c'est aussi Néologuer“. Mercier se oprește, în continuare, asupra modului în care neologismele produse de Revoluția franceză intră în uzajul comun: ele sunt sancționate de gustul național, fiind în același timp semne și idei noi.

Dicționarul lui Mercier conține cuvântul *homme*, dar nu pe cel de *citoyen*. Aceasta poate pentru că termenul *homme* este cel care ia în această perioadă conotația *citoyen*. Mai mult, Mercier oferea alternative: „comme on ne sait plus de quel mot saluer une femme, l'une voulant être madame, et l'autre citoyenne, je suis d'avis qu'on appelle Lady, toutes celles qui consentiront à recevoir ce titre: plus de difficultés. Toute Française a la mobilité par excellence, enjouement et grâces“⁹.

Aceste considerații pun în evidență maniera în care conținutul diferitelor noțiuni urmează transformările societății. Abbé Buée, de exemplu, în al său *Nouveau dictionnaire pour servir à l'intelligence des termes mis en vogue par la Révo-*

lution... , apărut în 1792, exprimă toate neliniștile sale în ceea ce privește semnificația acestui cuvânt. Dedicând opera sa „aux amis de la Religion, du Roi et du Sens Commun“, el notează: „Si j'étais citoyen actif, je posséderais une partie du pouvoir qui gouverne la France. Aussi, tous les citoyens actifs (et le nombre en est effrayant) possèdent une partie du pouvoir qui me gouverne. (...) Je ne suis pas citoyen actif. Je ne veux pas l'être. Persuadé, comme je le suis, que tout homme qui a un pouvoir dans l'Etat ne l'a pas pour lui, mais pour le peuple; et que tout exercice de ce pouvoir n'est pas un droit, mais un devoir“¹⁰.

Pentru Rousseau, de exemplu, formarea cetățeanului presupunea o acțiune foarte delicată și de lungă durată. Pentru a avea oameni, spunea el, trebuie să le educăm copiii!

În al său *Manuel républicain de l'homme et du citoyen*, Charles Renouvier definea cetățeanul drept „un om care trăiește într-o Republică și care exercită partea sa de suveranitate“¹¹.

În ceea ce privește dicționarele românești, trebuie precizat că marea lor majoritate nu conțin cuvântul *cetățean*. Este vorba, bineînțeles, de dicționarele apărute în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mai mult, chiar dicționarele publicate după această dată „evită“ menționarea acestui termen. Este cazul dicționarului lui Adolph Steinberg intitulat *Cel mai nou dicționar de bozunar pentru tălmăcirea cuvintelor radicale și a dicerilor din limba română*, apărut în 1876.

Primele dicționare francez-român și român-francez¹² apărute în țările române prezintă atât un interes istoric, cât și unul literar și lingvistic¹³. Conținutul lor oferă noi informații privind pătrunderea și adaptarea în limba română a unor cuvinte de origine franceză care vor contribui la elaborarea limbajului civic. Numeroase alte lucrări de acest gen vor fi publicate de aici înainte. Am putut constata un fenomen interesant în ceea ce privește prezența sau absența cuvântului *cetățean* într-un dicționar sau altul. Cea mai mare parte a dicționarelor publicate în Principate nu îl menționează. Același lucru l-am putut constata și în cazul dicționarelor din fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. Am utilizat cu titlul generic noțiunea de *dicționare* pentru o serie de instrumente de lucru cum ar fi: „vocabulare“, „glosare“, „lexicoane“ și „dicționare“. Distincția este operată la nivelul conținutului în *Dicționarul limbii române* (1871) elaborat de A.T. Laurian și I.C. Massim. Astfel, glosarul „nu cuprinde decât vorbe mai mult sau mai puțin ieșite din uzul limbii“¹⁴, vocabularele „nu dau decât cuvintele cele mai uzitate cu însemnările cele mai comune“¹⁵, în timp ce dicționarele „numai ele caută a îmbrățișa toată materia unei limbi“¹⁶. Lucrurile nu stau însă chiar așa. În urma cercetării unui număr de 13 manuscrise¹⁷ (șase vocabulare, două glosare, trei dicționare și trei lexicoane) afate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, am putut constata că, de cele mai multe ori, definițiile date de *Dicționarul limbii române* din 1871 nu se suprapun peste conținutul real al manuscriselor. Din cele 13 manuscrise date, în cea mai mare parte, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, doar patru menționează termenul de *cetățean*, ele fiind „vocabulare francezo-române“ sau „românești“¹⁸ și un „dicționar francez-român“¹⁹. Stadiul cercetării nu ne permite încă o concluzie privind absența acestui termen din glosarele și dicționarele epocii aflate în manuscris.

Există însă dicționare apărute în Franța, româno-franceze, care-l conțin. În lucrarea lui Rizo, *Nouveau dictionnaire contenant tous les mots usuels avec leur prononciation figurée. Roumain-Français*, am întâlnit la pagina 36 o scurtă explicație: „cetățean“, „cetățeancă“ – „citoyen“, „citoyenne“. Nimic mai mult.

Cuvântul *cetățean* era utilizat, totuși, în secolele precedente, dar fără conotația sa „revoluționară“; el va împrumuta sensul modern²⁰ consacrat de Revoluția franceză abia spre jumătatea secolului al XIX-lea. În Franța întâlnim un fenomen asemănător. Deși termenul este anterior evenimentelor din 1789, Revoluția franceză a fost momentul care l-a consacrat.

Pornind de la aceste conotații, cuvântul „cetățean“ a generat un adevărat mecanism pentru legitimarea sa. În Principatele Române, cuvântul *cetățean* a avut o carieră timidă în ceea ce privește sensul răspândit de ideologia revoluționară franceză. Cuvântul a fost utilizat, într-o primă fază, pentru a desemna locuitorul unui oraș puternic, fiindu-i asociate obligațiile militare ale *cetății*²¹.

Un alt sens a fost cel de orășean, burghez. Potrivit dicționarului limbii române, cuvântul era utilizat, pe de o parte, în opoziție cu „nobil“, „boier“, „aristocrat“, iar pe de altă parte, cu termeni precum „țăran“, „sătean“, și „muncitor“²².

În sfârșit, un al treilea sens care ne interesează în mod special este cel modern (de cetățean), împrumutat din limba franceză. Explicațiile pe care le oferă dicționarele, *Locuitor al unui Stat cu drepturi civile (și politice)*²³, impun o altă remarcă. Observăm o anumită prudență atunci când este vorba de *drepturi politice*. Autorul a pus aceste cuvinte între paranteze... Ne găsim deja după evenimentele revoluționare din 1848, după momentul 1859. Societatea românească aștepta zorii secolului al XX-lea cu speranță și prudență!

În anii care au precedat revoluția de la 1848, în țările române, conceptul de *cetățean* era identificat și cu acela de *om patriot*. În aceeași perioadă, în același spațiu geografic, se produc transformări importante în mentalitatea diverselor medii sociale. Ideile revoluționare franceze au pătruns aducând cu ele un nou ideal. Este perioada în care o întreagă literatură vorbește de necesitatea unei noi ierarhii umane și sociale și în care *cetățeanul* trebuia să fie suveran²⁴. Influența franceză se simte pretutindeni. Multe cărți încep să fie traduse și adaptate după originalele lor franceze. Este cazul *Manualului bunului român* de Nicolae Bălcescu, inspirat din *Le manuel républicain de l'homme et du citoyen*, scris de filosoful francez Charles Renouvier (1815-1903). Bălcescu păstrează definiția cetățeanului, ca fiind „un om care trăiește într-o republică și exercită partea sa de suveranitate“²⁵. Dicționarele francezo-române ale epocii conțineau termeni care țineau de sfera societății civile. În dicționarul lui Poenaru, Aaron și Hill (1840), cuvântul *cetățean* reprezintă „orășean, locuitor al unui Stat“ (p. 282, vol. I). Cuvintele franțuzești sunt scrise cu caractere latine, iar explicațiile lor în alfabet de tranziție. Ne vom opri doar asupra analizei conținutului cuvintelor următoare: *citoyen* (p. 282-283), *civil* (p. 283), *civilement* (p. 283), *civilisation* (p. 283), *civiliser* (p. 283-284), *civilité* (p. 284), *civique* (p. 284), *civisme* (p. 284). Prezența acestor termeni reflectă disponibilitatea adaptării vocabularului social și politic la noi structuri de mentalitate. Descoperirea *Luminilor* Europei occidentale explică interesul intelectualității românești pentru asimilarea unei noi terminologii. Dar fascinația nu s-a oprit aici. Europa occidentală devine treptat referința

modernizării românești, ea fiind văzută în secolul al XIX-lea ca un model. Educația politică și socială era dirijată după obiective considerate „europene”, având ca scop formarea unei noi mentalități. Vocabularul se îmbogățește cu cuvinte noi. Aceasta a fost expresia mișcărilor culturale și politice care au transformat societatea românească. Concepte necunoscute până atunci încep să circule și să fie utilizate în vocabularul Principatelor Române. Temeni precum „unitate”, „libertate”, „egalitate”, „fericire”, „progres” sunt adoptați, ceea ce explică, într-o anumită măsură, succesul influenței culturale franceze în Țările Române. Un nou ideal era dat unei generații întregi de intelectuali care visa să-l înfăptuiască.

De altfel, spre 1850, ne găsim într-o perioadă de profundă asimilare a culturii franceze. Aceasta se observă chiar în evoluția mișcării de regenerare națională. Cuvântul *citoyen* (p. 282-283) este semnalat, în dicționarul mai sus amintit, alături de alți termeni sau expresii care indică o anumită etapă în procesul de formare a conștiinței civice în Principatele Române. Dicționarul lui Poenaru, Aaron și Hill menționează noțiunile următoare: *bon citoyen*, *avoir les droits de citoyen*, *citoyen romain*, *citoyen français* (vezi Anexa). Explicațiile acestor concepte relevă o radicalizare a gândirii civice în aceste teritorii. Responsabilitatea suveranului în ceea ce privește Patria sa, cetățeanul care dorește binele țării sale, dreptul de vot sunt numai câteva idei în jurul cărora este construit conținutul cuvântului cetățean în dicționarul lui Poenaru, Aaron și Hill. Am putea adăuga aici explicațiile cuvântului *civique* (p. 284) care revin asupra noțiunilor de *citoyen* și *droits*: „ce qui concerne le citoyen et ses droits”. Semnalarea unui alt termen, cel de *civisme* (p. 284), oferă o imagine asupra tendințelor limbajului civic din Principate spre jumătatea secolului al XIX-lea (vezi Anexa).

Există o adevărată familie de cuvinte care organizează conținutul termenului *cetățean* în dicționarul lui Poenaru. Este vorba, de exemplu, de explicațiile termenului de *civil* (p. 283) care rețin atenția prin informațiile date pentru expresia *droits civils*: „drepturile civile ale cetățenilor unui Stat, legal garantate”. Ne găseam deja în fața unei lumi – a unei elite, de fapt – preocupate de mijloacele de a realiza o societate modernă, având ca model sistemele politice occidentale. Nu putem să nu remarcăm, însă, că nu este precizat regimul politic ce ar fi corespuns acestui nou tip uman. În ceea ce privește opțiunea autorilor, aceasta nu este greu de imaginat. Există convingerea „că un adevărat patriotism nu putea fi manifestat de către cătățeni decât în adevărate republici”. Astfel, pentru Aaron Florian, cel care dezvolta această idee, în 1843, în cartea sa *Patria, patriotul și patriotismul*, Patria ideală era o Republică fondată pe suveranitatea absolută a poporului. Cazul lui Aaron Florian nu este singular. În general, manualele politice ale epocii vorbeau de obligațiile și drepturile omului și ale cetățeanului într-un cadru republican.

Toate aceste tentative sunt complementare celor de formare a unui nou model uman. Elementele care ar fi putut realiza acest ideal sunt sugerate chiar în explicațiile termenilor *civilisation* („ameliorarea stării morale, corectarea obiceiurilor și moravurilor”) și *civiliser* („a educa pe cineva”), *civilité* („atitudine comportamentală politicoasă”).

Un alt termen asupra căruia ne vom opri este cel de *lege*. În dicționarul lui Poenaru, relativ la explicațiile pentru *droits civils*, găsim un alt semnificant pentru *loi*: cel de *pravilă* (vezi Anexa). Nouă ani mai târziu, Theodor Codrescu îl utilizează

doar pe cel de *lege* în dicționarul său²⁶. De altminteri, *lege* nu este un cuvânt nou în vocabularul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, deși cel de *pravilă* este mult mai răspândit. Paul Iorgovici vorbea la sfârșitul secolului al XVIII-lea despre *legi civile*²⁷. Există în acea epocă o perspectivă a ceea ce am putea numi societate civilă? Iorgovici vorbea de un anume fel de societate civilă „a cărei bunăstare se cuprinde în nevătămarea legilor cetățenești, spre folosul a toatei soției cetățenești”²⁸. O astfel de terminologie – să nu uităm, ea este specifică vocabularului anului 1799 – ne-ar putea surprinde, dar ni se pare important de menționat faptul că Iorgovici a fost singurul cărturar român care se afla la Paris în timpul Revoluției Franceze²⁹ și că iluminismul occidental a făcut din el un om modern pentru epoca sa.

O jumătate de secol mai târziu, Nicolae Bălcescu prefera tot termenul de *lege* în încercarea sa de a adapta textul lui Renouvier. În primul capitol, cuvântul „religie”, care este conținut de textul lui Renouvier, este înlocuit de Bălcescu prin cel de „lege”: „La religion vous enseigne comment vous devez vous conduire en cette vie pour vous rendre digne d'une félicité éternelle” (Renouvier)³⁰ și „Legea te învață cum trebuie să te porți în viața aceasta ca să te învrednicești de vecinica fericire” (Bălcescu)³¹.

Preferința lui Bălcescu pentru termenul de „lege” în locul celui de „religie” ar putea fi explicată prin schimbările pe care Revoluția le-a produs în Principate. Nu trebuie să uităm că textul era scris la 1851! Această atitudine ne permite să identificăm o posibilă etapă în formarea conștiinței civice la români. Noțiunea de „lege” apărea ca o garanție a unui alt mod de a trăi: atât politic, cât și social. Ea era mai bine adaptată unei întregi serii de trebuințe pe care revoluționarii români le exprimaseră la 1848. Înlocuirea termenului „religie” prin cel de „lege” la Bălcescu poate fi explicată plecând de la două ipoteze. Pe de o parte, „lege” aparținea limbajului civic încurajat de ideologia revoluționară. Pe de altă parte, foarte probabil, procesul de laicizare în domeniul public și administrativ a jucat un rol important.

Analiza acestor termeni pune în evidență existența a două categorii de surse care pot concura la realizarea conștiinței civice în Valahia și Moldova. Una privește aspectele care ating educația politică a individului, dotarea sa cu concepte și instrumente specifice unui sistem politic modern, similare celor occidentale. Cealaltă are ca obiect perfecționarea morală a individului. În epocă, ideea că un adevărat cetățean trebuie să aibă o educație politică și comportamentală adecvată era foarte răspândită în mediile intelectuale românești.

Note

1. Jonathan Barry, „Identité urbaine et classes moyennes dans l'Angleterre moderne”, în *Annales. Economies, Sociétés, Civilisation*, 48e années, no. 4, juillet-août 1993, p. 871.
2. Solidaritățile organizate privesc programul puterii politice, formele propagandei elaborate de cercul puterii, raporturile Bisericii/Stat, Religie/Politică (Alexandru Dușu).
3. Gueroul T. (P.-R.-A.-G.), *Dictionnaire... de la France monarchique ou la France... en janvier 1789*, Paris, 1802.

4. „Vocabulaire démocratique”, *L'Illustration, Journal universel*, vol. XI, no. 266, Samedi, 1er Avril, 1848, p. 74.
5. *Ibidem*.
6. P. Larousse, *Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle*, tome quatrième, Paris. Administration de Grand Dictionnaire Universel, 1869, p. 357.
7. *Ibidem*, p. 358.
8. Louis Sébastien Mercier, *Néologie ou Vocabulaire de mots nouveaux: à renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles*, Paris, 1801.
9. *Ibidem*, vol. I, p. 86.
10. Abbé Buée, *Nouveau dictionnaire pour servir à l'intelligence des termes mis en vogue par la Révolution...*, Paris, 1792, p. 68.
11. Charles Renouvier, *Manuel républicain de l'homme et du citoyen*, Paris, Editions Garnier Frères, 1981, p. 148.
12. Este vorba de dicționarele *Vocabular purtăreț rumînesc-franțuzesc și franțuzesc-rumînesc urmat de un mic vocabular de Omonime*, vol. I-II, Tipografia lui Friederich Walbaum, 1839 (J.V. Vaillant) și *Vocabular franțezo-românesc după cea din urmă ediție a dicționarului Academiei franceze, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicționare*, vol. I-II, București, Imprimeria Colegiului Sf. Sava, 1840-1841 (P. Poenaru, F. Aaron, G. Hill).
13. Vezi Teodora Cristea, „Dicționarele francezo-române și româno-franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Analele Universității București, Seria Științe Sociale-Filologie*, Extras, 23, An X-1961, pp. 631-639.
14. A.T. Laurian și I.C. Massim, *Dicționarul limbii române*, București, 1871, p. VI.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. Vezi Mss. românești nr. 216, 599, 753, 832, 863, 988, 1220, 1467, 2304, 2387, 2431, 3719, 3746, 3786.
18. Vezi Mss. românești nr. 216, 863, 3786.
19. Vezi Mss. românești nr. 753.
20. Înțelegem prin *sensul modern* al cuvântului „cetățean” individ cu drepturi civile și politice.
21. „Jară cetățenii (din cetatea Sucevei) tare se apără”; „Cetățenii Negrului nu se supun poruncii lui”; „A rădicat biserică făcând-o feritoare și cetățeană orașului” – *Dicționarul limbii române întocmit și publicat după îndemnul regelui Carol I*, tom I, partea a II-a, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 310.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*.
24. Vezi Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelegciune în cultura română*, București, Editura Academiei R.S.R., 1972.
25. Nicolae Bălcescu, *Opere. Studii și articole*, vol. I (*Manualul bunului Român*), București, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 352.
26. Theodor Codrescu, *Dicționarul francesco-romanu după edițiunea domnilor P. Poenaru, F. Aaron și G. Hill. Sportu și adăugitu cu latinește depe dicționarulu lui Boiste*, vol. I, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1859, p. 425.
27. Paul Iorgovici, *Observații de limba rumânească*, Buda, 1799, p. 85.
28. *Ibidem*, pp. 85-86.
29. Alexandru Duțu, *Op. cit.*, p. 138.
30. Charles Renouvier, *Op. cit.*, p. 71.
31. Nicolae Bălcescu, *Op. cit.*, p. 347.

Anexă

Această anexă conține transliterația în alfabet latin a câtorva cuvinte din dicționarul lui Poenaru, Aaron și Hill (1840-1841). Alegerea nu este întâmplătoare. Ne-am oprit asupra câtorva noțiuni din sfera limbajului civic, care începea să se dezvolte spre jumătatea secolului al XIX-lea în Principatele Române.

P. Poenaru, F. Aaron, G. Hill, *Vocabular franțezo-românesc după cea din urmă ediție a dicționarului Academiei franceze, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicționare*, vol. I, București, Imprimeria Colegiului Sf. Sava, 1840, pp. 282-284.

Citoyen, -enne – cetățean, orășan, lăcuiitorul unui stat, (al) unui oraș; *bon citoyen* = cetățean care dorește binele patrii sale; *un roi citoyen* = un răgă care îngrijește de țara sa; *avoir les droits de citoyen* = a avea drept de a-și da votul la Adunarea obștească cetățenilor unui stat; *citoyen Romain* = cetățean roman sau (cetățean) care era născut la Roma, ori care a dobândit drepturile și privilegiile ce avea(u) cetățeni(i) romani; *citoyen français* = cetățean franțez, care se bucură de drepturile politice ce au franțezi(i), adică de a fi alegător când se aleg deputați(i), de a fi între jurați când se judecă pricini criminale ș.c.l.

Civil, ile – civil, cetățenesc, orășenesc, ceea ce privește la cetățeni(i) unui stat; *état civil* = stare civilă a unei persoane sau starea de este cineva născut într-o țară sau nu, de s-a născut din părinți cu cununie, de este căsătorit ș.c.l.; *actes, registres de l'état civil* = acte, condici prin care se dovedește starea civilă a unei persoane; *officier de l'état civil* = slujbaj care păstrează condicile prin care se dovedește starea civilă a unei persoane; *droit civil* = dreptul civil, sau culegere de legi date în pricina stări(i) persoanelor, a avuții și a deosebitelor chipuri cu care se poate dobândi vreo proprietate, (se zice în opoziție cu dreptul canonic); *droits civils* = drepturi civile sau drepturi de care se bucură cetățeni(i) unui stat în puterea pravili; *tribunal civil* = tribunal civil, (cu acest înțeles civil stă în opoziție cu criminal). (...)

Civilement, adv. *civilité* – civilicește, după legile civile, prin judecată civilă, într-o pricină civilă; *être mort civilement* = a fi mort civilicește sau a fi pierdut toate drepturile civile ale unui cetățean; cu politică, cu bună purtare.

Civilisation – civilizație, îmbunătățirea stări(i) ideale și morale, îndreptarea obiceiurilor și a năravurilor; prefacerea unei judecăți criminale în judecată civilă.

Civiliser – a civiliza, a face pe cineva să fie politicos și bine nărvit; a îmbunătăți starea ideală și morală, a îndrepta obiceiurile și năravurile; fam. *il se civilise* = se mai cioplește, se face mai blând, mai omenit în purtare; (...)

Civilité – civilitate, politică în purtare, purtare blândă, omenită și bine nărvită; *un homme plein de civilité* = un om plin de complimente, foarte politicos; *faire civilité à quelqu'un* = a face cuiva cinste, a-l primi cu cinste; *la civilité puérile* = titlul unei cărți care coprindea povești cum să se poarte copii(i); fam. *il n'a pas lu la civilité puérile* = nu știe, n-a învățat cum să se poarte.

Civique – civic, cetățenesc, ce privește la un cetățean, ce se cuvine lui; *dégradation civique* = pierderea de toate drepturile civile, precum sunt(;) a fi martur, jurat, ș.c.l.; *couronne civique* = cunună civilă sau cunună de frunză de stejar ce se da la Romanii cei vechi, acelora, care scăpaseră viața unui cetățean Roman în bătălie, la vreun asalt, ș.c.l.

Civisme – civism, simțimentul și râvna ce are un bun cetățean pentru interesele patriei sale.